

REPUBLIC OF GHANA

EUE

ƆE 2021 ƆE GAŊUTIÐOÐO NA DUKŌMEVIWO

*Agbalēvi sia nye Ɔe 2021 Ɔe Gaŋutiðoðo kple
Gakɔmɔnunyawo ŋuti Ðoðo la Ɔe Totodeme*

Nyati: Gakpomɔnunyawo fofɔ ɔe te to nɔɔyidɔwo dzi yiɣi, wo nu wuwu kple woƆe kelili me.

Tefe si dukɔmeviwo axɔ numeɔeɔe le

Ɔe 2021 Ɔe Ganutiɔɔɔo kple Gakpomɔnunyawo nɔti ɔɔɔo si Ghana Dziɔɔɔua wo na Dukɔmeviwo la le intaneti dzi le:

www.mofep.gov.gh

Ne eɔi be agbalɛvi sia naka ye si la, do ta ɔe DɔwoƆe si Kɔɔa Ganyawo dzi la gbo to adresi sia dzi:

Public Relations Office

New Building

Ground Floor

Room 001 or 003

P. O. Box MB 40

Accra – Ghana

Email: info@mofep.

Translated by:

Bureau of Ghana Languages

Emenyawo

Tatawo.....	iii
Numedede fe Tatawo.....	iii
DUDOLA SI KPɔA GANYAWO DZI LA FE GBEDEASI	v
DGODONYA.....	1
GAKPOMONUNYAWO FE DOWOWO LE FE 2020 ME	1
FE 2021 FE GADUTIDODO KPLE GAKPOMONUNYAWO.....	5
ADZOGAWO XOXO FE DODOWO.....	6
COVID 19 DOLÉLEA FE NUGBLÉFEWO DZI DEDE KPOTO KPLE GHANA FE DETSOLEMEDODO LA	8
DOWOFE VOVOWO KPLE WOFE DOWOWO	14
NUWUWU	28
Ganjutidodo la fe nya toxe adewo gome dede.....	29

Tatawo

Tata 1: Dowola siwo woxo de Dziɖuɖu fe doɖofewo	21
Tata 2lia: Lɔrimo siwo dodo nu wowu.....	24
Tata 3lia: Do siwo wode to me	25

Numedede fe Tatawo

Numedede fe tata 1: Ga home si Dziɖuɖu kpo mo na tso Fe 2020 fe Dzove va se de Dzome me (le Ghana sisi bilion me).....	3
Numedede fe tata 2lia: Ale si Dziɖuɖu wo ga nu do tso Fe 2020 fe Dzove va se de Dzome me la fe totoɖeme (le Ghana sisi bilion me).....	4
Numedede fe tata 3lia: Te fe siwo Dziɖuɖu Kpo Mo be Yeakpo Ga tsoe le Fe 2021 me la fe Totoɖeme (le Ghana sisi bilion me).....	6
Numedede fe tata 4lia: Do siwo wowo nu Dziɖuɖu wo do do le Fe 2021 me kple ga home si wo ka de dawo nu wotoxewotoxee (le Ghana sisi bilion me).....	8

“Azo la, yeyiyia de be miaƵo deka kple mia
nɔewo dunyaheha vovovowo me nɔnɔ fe wɔna
adeke manɔmee, eye miaƵe asi de mia nɔewo
ɲu aƵo do kple kutrikuku be Ghana dukɔa nayi
ɲgo abe ale si dze ene.”

H.E. Nana Addo Dankwa Akufo-Addo

*(Woƴe nya sia tso Dukplɔla fe Gbedeasi tso Dukɔmenyawo ɲu si
wòxlẽ na Sewotakpekpea le Fe 2021 fe Tedoxe me la me.)*

”

Nyati: Gakpɔmɔnunyawo fofo de te to ngoyidwo dzi yiye, wo nu wuwu kple wofe kelili me.

DUDOLA SI KPɔA GANYAWO DZI LA FE GBEDEASI

Le Fe 2020 fe Dzome me la, Ghanatwo gada ako na Dukplɔla Nana Addo Dankwa Akufo-Addo be wɔagayi do nyui siwo wɔm wɔle kple bubuawo dzi le fe ene bubu me. Kakaɖedzi si le dukɔmeviwo si de Dziɖuɖu sia ŋu la nye nu si miafo asii kura o.

Fe 2021 fe Gaɖutiɖoɖo la nye gaɖutiɖoɖo vevi aɖe si fo nu tso ale si miegagbugbo miafe ganyawo do do be miakpo dukɔmeviwo ta, afo dɔwɔna siwo COVID-19 dɔlele de fu na la de te, eye miawo miafe ŋutete be Ghana dukɔa nanyo de edzi le yeiyi si kpo COVID-19 dɔlele fe yeiyiwo do la me. Mieto Gaɖutiɖoɖo la de miafe taɖodzinu si nye totro yeyewo hehe va dukɔa fe ngoyinyawo me be miano mia dokui si le gakpɔmɔnunyawo me la dzi.

Le fe ene siwo va yi fe akpa gɛto me la, miegafɔ miafe gakpɔmɔnunyawo de te to dofo vevi gedewo ŋu do wɔwɔ me: miedo gakpɔmɔnunya gɛtowo fe nyawo de ŋgo, miedze adzɔgaxɔ do do de ŋgo fe dofowo ŋu do wɔwɔ gɔme, miewo ngoyido vovovowo, do alo dokuisidɔwɔfewo, eye miedo hadomegbenɔɔ fe nyawo hã de ŋgo. Le Fe 2019 fe nuwuwu la, miehe totro geɖe va miafe gakpɔmɔnunyawo me. Esia ku de gakpɔmɔnunya gɛtowo fe dzidzenu siwo miekpo ta na kple ale si xexemeduko bubuwo kpo ŋudzedze le Ghana dukɔa fe ngoyiye le COVID-19 dɔlele fe yeiyiwo me la ŋu. Dɔlele sia gblẽ nu le xexea me godoo fe gakpɔmɔnunyawo ŋu eye Ghana dukɔa hã medo le eme o.

COVID-19 dɔlele sia he kuxi geɖe va miafe dɔwɔɖuiawo kple gbe sia gbe fe agbenɔɔ me. Ke hã la, Dziɖuɖu de dzesi ale si dɔlele gblẽ nu le mia ŋu abe dukɔ ene eye wɔde dofo vovovowo to me be dɔwɔɖuiawo fe nyawo nagatso afo eye nuwo nagafo do nyuie. Miewo mɔkɔkɔ keɖe o, elabena mieke de mo yeye geɖe siwo dzi miato awo nu si hiã la ŋu. Dziɖuɖu de edokui dzi be yeakpo egbo be miele lãmesẽ me. Le esia ta la, Dziɖuɖu wo dofo be woado abui na Ghana dukɔmeviwo hena dɔlele na tsitsi be miano sesie awo do be Ghana nafo afi si miedi be woado la.

Togbo be miele yeiyiye sesẽwo me hã la, miewo deka kpli mi le miafe ngoyidwo wɔwɔ me, eye miele agbagba dzem be miafe gakpɔmɔnunyawo nagafo de te hena miafe ngoyiye. Sukuvi siwo fe xexlẽme ano abe milion 1.2 ene la le hehe adodoea xom le sekendrisukuwo me hena wofe etsɔ me tutu do. Mietro asi le gadzraɖofe siwo gbã la fe nyawo ŋu eye mieke fe na ame siwo dzra ga do de gadzraɖofe siawo la fe akpa gɛto. Kpe de esia ŋu la, miedo uuwɔfe eye wodze uu siwo wɔwɔ le uuwɔfe sia la dzadzra gɔme eye dewo le do wɔm le miafe lɔrimɔwo dzi.

Le nyatefe me la, miedo go kuxi aɖewo le miafe ngoyidwo wɔwɔ me. Dziɖuɖu le dofo vovovowo me do wɔm vevie hena kuxi siawo deɖe da be miakpo gbɔdzɔe le miafe dɔwɔnawo me. Le kpoɖeɖe me, miedo alo dɔwɔfe suewo kple ga home si nye Ghana sisi milion 750 la le Gadede Dɔwɔfe Suewo fe Dɔwɔnawo me fe dofo la nu le Fe 2020 fe Dame me kple bubuawo keɖe.

Azo la, wole biabiam tso mia si be miakpe asi de mia nɔewo ŋu, eye miawo do wu ale si miewo tsã la be dukɔa nayi ŋgo. Miawo esia to dofo vevi siwo ŋu do wɔm miele la dzi yiye me be mi katã miakpo ngoyiye. Ele be miaku kutri le miafe dɔwɔwɔwo me hena dukɔa fe ngoyiye, elabena miede adzɔgbe tso miafe dzi me ke be miatso miafe ŋusẽ katã awo do na Ghana dukɔa.

Mawu nayra mi katã.

Ghana dukɔa nana anyi tegbe!

Ken Ofori-Atta
Dudola si Kpɔa Ganyawo dzi

NGɔDONYA

1. Fe 2021 fe Dukɔmeviwo fe Gaɗutiɔɔɔ la nye do siwo Dziɔɔɔ wo le Fe 2020 me kple ga home si wɔkpɔ mɔ na hena takpɔkpɔ na efe ɔɔɔwo kple ngɔyidwo wɔwo le Fe 2021 me la fe totoɔeme. Nyati si dzi wotu Fe 2021 fe Gaɗutiɔɔɔ la ɔ lae nye “**Ngɔyidwo dzi yiƷi, wo nu wuwu kple wofe kelili**”. Susu si ta wotia nyati sia ɔ lae nye be le fe geɔe siwo va yi me la, wowɔa ɔɔɔ de ngɔyidwo yeyewo gɔmedzedze ŋu le Gaɗutiɔɔɔ yeye de sia de me. Nu sia wɔnɛ be ngɔyidwo siwo wɔm wole xoxo la tsia akpo dzi. Wɔna sia dea fu na miafe ganyawo, eye wɔgawɔnɛ be miexea ga tsimegbe aɔewo de yame eye womexea fe na dɔwɔla geɔewo de yeƷiƷi dzi de do siwo wɔwo la ta o. Esia wɔnɛ be ga home si wogblɛna de ngɔyidwo wɔwo ŋu la sɔa gbo wu ale si dze, elabena woxea viɔe de ga siwo womexe de yeƷiƷi dzi o la dzi.
2. Le Fe 2021 me la, Dziɔɔɔ wo ɔɔɔ be yeawo do to mɔ yeye nu. Dziɔɔɔ wo ɔɔɔ sia kple susu be yeade ngɔyidwo fe akpodzitsitsi fe wɔnawo ɔa be wɔawu ngɔyidwo siwo gome wodze la nu.

GAKPɔMɔNUNYAWO FE DɔWɔWɔ LE FE 2020 ME

Gakpɔmɔnunya Gɔtɔwo fe Dɔwɔwɔ

3. Nutsotso siwo ku de gakpɔmɔnunyawo fe dɔwɔwɔ ŋu le Fe 2020 me la yi ale:
 - Dukɔa fe adzɔnuwo fe fufɔfo (GDP) le fea fe Ʒleti gbɔto asiekɛawo me nye mama de alafa deka dzi fe 0.2. Wokpɔ mɔ be le fea fe nuwuwu la, dukɔa fe adzɔnuwo fe fufɔfo anye mama de alafa deka dzi fe 0.9;
 - Dukɔa fe adzɔnuwo fe fufɔfo mɔmemi manɔmee le fea fe Ʒleti gbɔto asiekɛawo me nye 0.4, eye wokpɔ mɔ be le fea fe nuwuwu la, anye mama de alafa deka dzi fe 1.6;
 - Adzɔnuwo fe asixɔɔ le fea fe nuwuwu nye mama de alafa deka dzi fe 10.4 togbo be taɔɔdzinu si ŋu wogbugbo ŋku le ɔ la nye mama de alafa deka dzi fe 11.0 hã;

- Ga home si woadi akpe ganutiɔɔɔ la hafi wɔade ngɔyidɔwo wɔwɔ nu lae nye dukɔa fe adzɔnuwo fe fufɔfo fe mama de alafa deka dzi fe 11.7 le esime taɔɔɔzinu si nu wogbugbo ŋku le de la nye dukɔa fe adzɔnuwo fe fufɔfo fe mama de alafa deka dzi fe 11.4;
- Ga home si Dziɔɔɔdu nadi akpe ga si le esi hafi wɔade ga home si nu de wɔawɔ nu lae nye dukɔa fe adzɔnuwo fe fufɔfo fe mama de alafa deka dzi fe 5.3 le esime taɔɔɔzinu la nye 4.6;
- Gbetaga siwo le dukɔa si la fe homee nye Amerikaga Bilion 8.6 (\$8.6 Billion) si so kple adzɔnu siwo Dziɔɔɔdu dona tso gbetadukɔwo me le yleti 4.1 me la fe home.

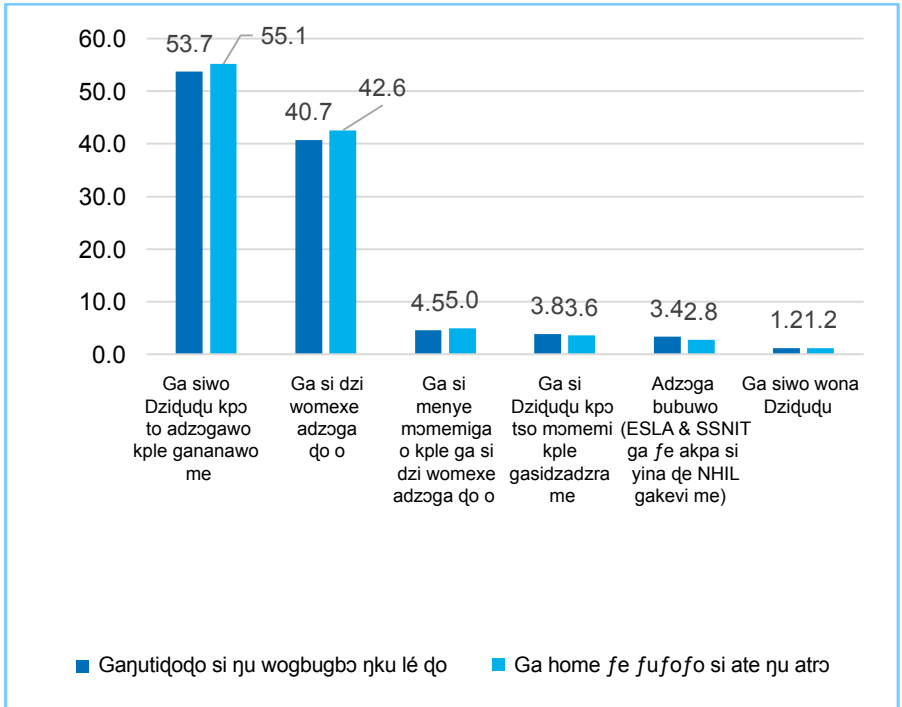
GA SIWO DZIɔɔɔDU KPɔ LE FE 2020 ME KPLE ALE SI WɔWɔ WO DU DJE

Ga Home si Dziɔɔɔdu Kpɔ

4. Le Fe 2020 fe Ganutiɔɔɔ la me la, Dziɔɔɔdu kpɔ mo be yeakpɔ Ghana sisi bilion 53.7 si anye adzɔgawo kple ga siwo wonaa Dziɔɔɔdu la fe fufɔfo hena ngɔyidɔwo kple de bubuwo wɔwɔ. Le Fe 2020 fe nuwuwu la, ga home si Dziɔɔɔdu kpɔ lae nye Ghana sisi bilion 55.1. Ga home sia so gbo wu esi wokpɔ mo na eye wɔdzi de edzi kple Ghana sisi bilion 1.5. Esia va eme de ale si Dziɔɔɔdu do vevi nu xo adzɔgawo le dukɔa fe asitsatsa kple gbetadukɔwo me to Adzɔgaxɔxɔ kple Beléle ne fe ɔɔɔ la nu de wɔwɔ me ta. Esia wɔe be woxɔ adzɔgawo de ɔɔɔ nu eye wɔwɔ wo nu de nyuie wu tsã.

Numedede fe tata 1. Ga home si Dziɖuɖu kpo mo na tso Fe 2020 fe Dzove va se de Dzome me (le Ghana sisi bilion me).

Ale si Dziɖuɖu Wo Ga Nu Dɛ

5. Va se de Fe 2020 fe nuwuwu la, Dziɖuɖu za ga home si nye Ghana sisi bilion 100.1 (ga tsimegbewo xexe ha le eme) le esime wole be Dziɖuɖu nazā ga home si nye Ghana sisi bilion 97.7 hafi. Viɖewo kple ga bubuwo xexe no ga home si nu wowo dofo do be yewoaza la me. Abe ale si wɔdze le numedede fe tata evelia me ene la, ga bubu siwo Dziɖuɖu xe le Fe 2020 me la so gbo wu esiwo nu wɔwo dofo do be yeaza la. Susu siwo ta ga home si nu do Dziɖuɖu wo le Fe 2020 me la so gbo wu esiwo nu wɔwo dofo do la yi ale:

- Dziɖuɖu xo la mesedwola bubuwo de do me eye woda de la mesedwola siwo le ŋgo na COVID-19 dolɛlawo gbo kpokpo la

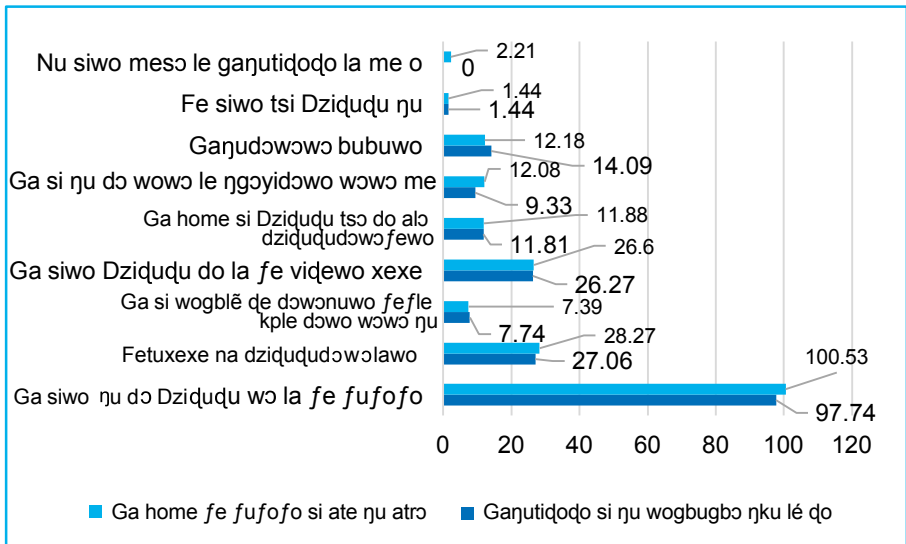

fe fetu dzi. Kpe de esia nu la, Dziɖuɖu xe megbega na asrafo geɖe siwo xo dzudzo la.

- Dziɖuɖu za ga geɖe le COVID-19 dolélea nu tsitsi fe wonawo me; kple
- Dziɖuɖu gazã ga de ngoyido siwo akpe de dukɔ nu be miatsi COVID-19 dolélea nu la nu.

6. Ele vevie be miade dzeɖi be Dziɖuɖu do ga home si nye Ghana sisi bilion 44.9 la kpe de adzoga kple ga siwo wona Dziɖuɖu si *fe fufofo* nye Ghana sisi bilion 55.1 la nu hena ngoyidwo wowo le Fe 2020 me.

Numedede fe tata 2lia: Ale si Dziɖuɖu wo ga nu do tso Fe 2020 fe Dzove va se de Dzome me la fe totoɖeme (le Ghana sisi bilion me)

Fe siwo mieɖu le Fe 2020 me

7. Va se de Fe 2020 fe Dzome me la, fe si mieɖu lae nye Ghana sisi bilion 291.6 (Amerikaga bilion 50.8) si so kple dukɔa *fe adzɔnuwo fe fufofo fe mama de alafa deka dzi fe 76.1*. Ga si Dziɖuɖu di tso xe fe na gadzrafo kple gadofe siwo du fe le wofe asisiwo si kpakple fe si woxe na dokuisidawofewo de latrikinusɛfefle ta la le ga home sia

me. Fe si nɔ mia ɔnu le Fe 2020 me (ga home si Dziɔɔdu xe na ame siwo si gadzraɔfɔfewo kple gadɔfɔfewo du fe le la mele eme o) lae nye dukɔa fe adzɔnuwo fe fufofo fe mama de alafa deka dzi fe 71.5. Fe si nɔ mia ɔnu le Fe 2020 me la fe emedeɔde yi ale:

- Fe si mieɔdu le gbetadukɔ bubuwo si lae nye Ghana sisi bilion 141.7 (Amerikaga bilion 24.7) si nye fea fe fufofo fe mama de alafa deka dzi fe 48.6;
- Fe si mieɔdu le dukomeviwo si lae nye Ghana sisi bilion 149.8 (Amerikaga bilion 26.1) si nye fea fe fufofo fe mama de alafa deka dzi fe 51.4.

FE 2021 FE GAŊUTIDODO KPLE GAKPOMONUNYAWO

Gakpɔmɔnunya Gɔtɔwo fe Taɔɔdzinu le Fe 2021 me

8. Dziɔɔdu fe ɔɔɔ kple ɔwɔna siwo ku de ganyawo ɔnu (siwo nye adzɔgaxɔɔ kple eɔudɔwɔwɔ) la wɔa do de gakpɔmɔnunyawo dzi le fe ue aɔewo me. Wotu Fe 2021 fe Gaŋutidodo la de gakpɔmɔnunya gɔtɔwo fe taɔɔdzinu alo dzidzenu siwo gbɔna la dzi:

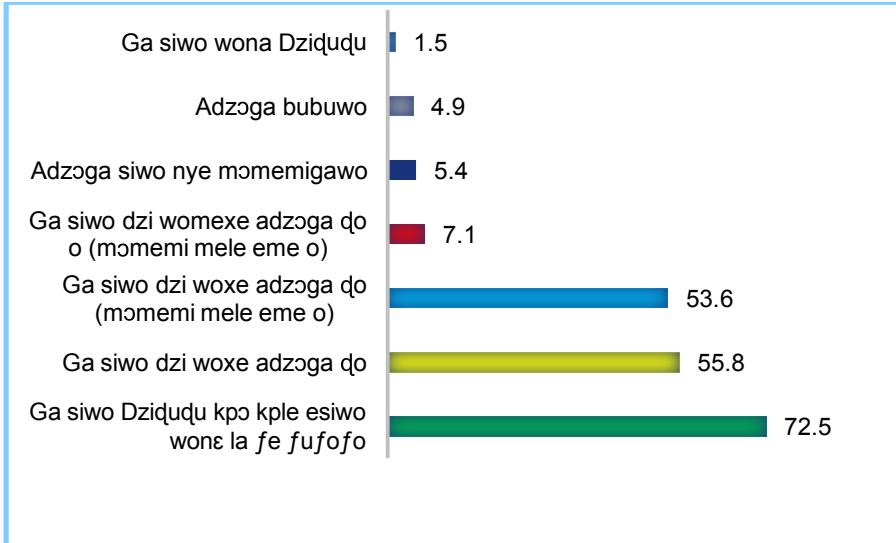
- Dukɔa fe adzɔnuwo fe fufofo adzi de edzi 5.0%;
- Dukɔa fe adzɔnuwo fe fufofo momemi manɔmee adzi de edzi 6.7%;
- Va se de fea fe nuwuwu la, gadada de adzɔnuwo dzi aɔiɔi ava 8.0%;
- Ga home si Dziɔɔdu adi akpe de ga home si wɔkɔ mo na be yeakɔ la ɔnu hafi wɔade ngɔyidɔwo wɔwo nu la anye dukɔa fe adzɔnuwo fe fufofo fe 9.5%;
- Ga home si Dziɔɔdu adi akpe de ga si le esi la ɔnu hafi wɔade ngɔyidɔwo wɔwo nu la anye dukɔa fe adzɔnuwo fe fufofo fe 1.3%; kple
- Ga siwo dukɔa kɔna tso gbetadukɔwo me siwo ɔnu do Dziɔɔdu mewo o la manɔ sue wu adzɔnu siwo Dziɔɔdu ɔna tso gbetadukɔwo me le yleti ene (4) me la fe home o.

Ga Home si Dziɔɔdu Kɔ Mo na be Yeakɔ le Fe 2021 me

9. Dziɔɔdu le mo kɔm be adzɔga kple ga siwo woana ye le Fe 2021 me la fe fufofo anye Ghana sisi bilion 72.5. Ga home si Dziɔɔdu kɔ mo na be yeakɔ le Fe 2021 me la le numedeɔde fe tata 3lia me.

Numedede fe tata 3lia: Tefe siwo Dziɔɔdu Kpo Mo be yeakpo Ga tsoe le Fe 2021 me la fe Totodeme (le Ghana sisi bilion me)

ADZOGAWO XOXO FE DODOWO

10. Dziɔɔdu de adzɔgaxoxo fe dofo vovovowo to me le Fe 2021 fe Ganjitiɔdo la me hena ngɔyidɔwo dzi yiye kple COVID-19 dolélea fe nugbléfewo dzi dede kpo. Adzɔgaxoxo fe dofo siawo yi ale:

- Dziɔɔdu da de NHIS ga kple adzɔga si nye VAT la dzi kple mama de alafa deka dzi fe deka (1%) be wɔanye ga si woatsɔ ado alo COVID-19 dolélea nu tsitsi fe wɔnawo;
- Dziɔɔdu da pesewa 10 de mɔmemi (petro/diesel) lita deka dzi le Mɔmemifexexe fe Se la nu be woatsɔ akpo dzadzɛnyenyenyawo gbo, ado agbenɔɔ nyui fe nyawo de ngo eye woade ku kple doléle siwo dona tso fewo me la dzi kpo;
- Dziɔɔdu do dukomeviwo dzi be woaxe pesewa 20 de mɔmemi (petro/diesel) lita deka dzi le Mɔmemi kple Latrikinyawo Fofo de te fe dofo la nu be woatsɔ akpo latrikinusɛfefe le

dokuisidɔwɔfewo gbo le yeyiɣi si me latrikiɳusɛnamɔawo menɔ do wom o la fe nyawo gbo;

- Dziɔɔdu ɔwe gadzraɔfewo dzi be woaxe mama de alafa deka dzi fe 5 tso wofe viɔ si wokpɔna do ngyo na adzɔgaxexe la me be woatsɔ ado nuse gadzraɔfe kple gadofe siwo du agba la fe dɔwɔnawo. Woagbugbo nku alɛ de ɔɔɔ sia nu le fe 2024 me;
- Dziɔɔdu wa ɔɔɔ be Dɔwɔfe si Kpɔa Ganyawo dzi kple Dɔwɔfe si Kpɔa Dukɔmeviwo fe Dedinɔnyawo dzi la nakpɔ tsatsadadadɔwɔfewo fe dɔwɔnawo dzi eye woado ta de ame siwo fe wɔfe le tsatsadanyawo me la gbo be woawo ɔɔɔ siwo ado wofe gakpɔmɔnunyawo de ngyo la to tsatsadada wɔnawo me; eye
- Woagbugbo nku alɛ de fe siwo woxena le lɔrimɔwo dzi la nu be woasɔ kple esiwo xem wole fifia, eye woatrɔ asi le Fexexe de Dɔwɔwɔwo ta fe Se si wowo le Fe 2018 me (Se 983) si nu wolɛa nku ɔɔ hafi kaa ga home si woaxe de do aɔe wɔwɔ ta la be ga home si woaxe la nana tɔtrɔm le edokui si fe sia fe ku de esi woxe le fe si do ngyo va yi me la fe asixɔɔ nu abe ale si Dɔwɔfe si Kpɔa Nutsotso siwo ku de Dziɔɔdu fe Dɔwɔnawo nu fe nyawo gbo la dee agbalɛ me ene.

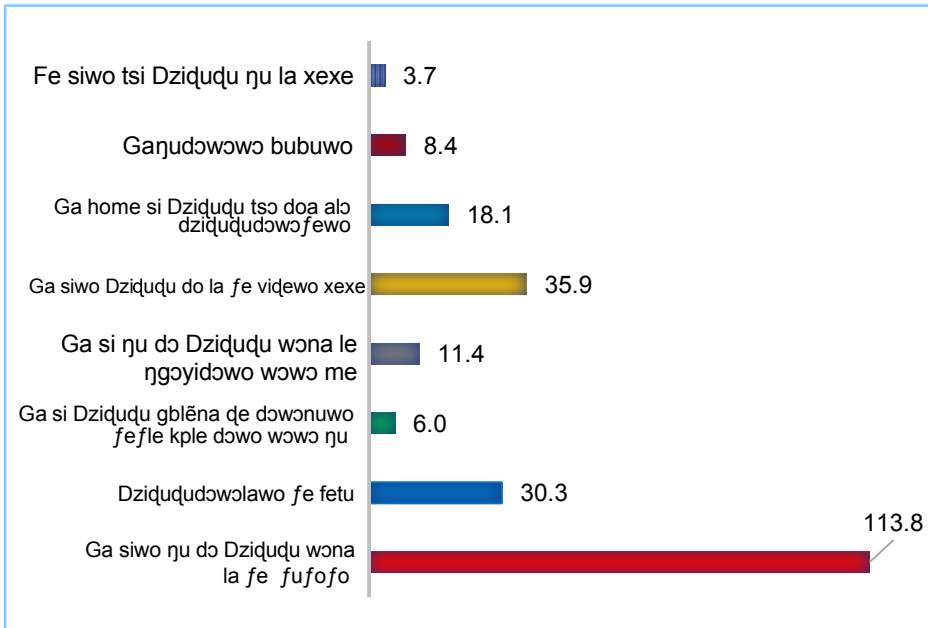
Gamama de Dɔwɔnawo nu le Fe 2021 me

11. Dziɔɔdu wa ɔɔɔ be yeazɔ ga home si nye Ghana sidi bilion 113.8 la le yefe dɔwɔnawo me abe ale si wɔdze le numedeɔe fe tata 4lia me ene.

Woado ga home si nye Ghana sidi bilion 41.3 la le gbetadukowo kple dɔwɔfe siwo le dukɔa me la gbo akpe de ga si nu wowo ɔɔɔ ɔɔ la nu be wɔade dɔwɔnawo nu.

Numedede fe tata 4lia: Do siwo wɔwɔ nu Dziɖuɖu wɔ dɔdɔ do le Fe 2021 me kple ga home si wɔka de dɔawo nu wotɔxewotɔxɛ (le Ghana sisi bilion me)

COVID-19 Dɔlélea fe Nugblɛfewo dzi dede kpɔto kple Ghana fe detsɔlemɛdoɔ la

12. Akpa sia fo nu tso ale si COVID-19 dɔlélea gblɛ nu le gakpɔmɔnunyawo nu le xexea me godoo, vevieto le Ghana dukɔa me la nu. Egafo nu tso dɔdɔ siwo Dziɖuɖu wɔ ku de ale si woatsi COVID-19 dɔlélea fe kaka nu eye woade e fe nugblɛfewo dzi kpɔto la nu.

COVID-19 Dɔlélea fe Nugblɛfewo

13. COVID-19 dɔléle si dze kaka de xexea me katã le Fe 2019 fe nuwuwu lofo la gblɛ nu gedɛ le afekɔwo, dɔwɔɖuiawo kple xexea me godoo fe gakpɔmɔnunyawo katã nu. Ena gakpɔmɔnunya gedewo gli le zi dzi, woɖe asi le ame gedewo nu le do me, amewo fe gakpɔmɔnuwo nu tso eye gakpɔmɔnunyawo gblɛ de edzi. Kpe de esia nu la, dɔlélea wu ame milion 2.6 kple edzivowo le xexea me godoo.

14. Le Ghana dukɔa me la, va se dɛ Fe 2020 fe Siamlɔm fe kɔsiɔa mamletɔ me la, dɔlɛlea fe kaka yi dzi tso ame 11 dzi va se dɛ ame 781 dzi le kɔsiɔa dɛ sia dɛ me hafi dɔdɔ va ame 104 dzi le Fe 2020 fe Dzome fe kɔsiɔa mamletɔ me. Le Fe 2021 me la, dɔlɛlea fe ha bubu gadze kaka gome eye wòyi dzi tso ame 99 dzi le Dzove fe kɔsiɔa gbãto me va se dɛ ame 880 dzi le Dzodze fe nkeke 5lia gbe.
15. Abe COVID-19 dɔlɛlea fe kaka nu tsitsi fe wɔnawo ene la, Dziɔɔɔɔ de se be Ghana dukɔmeviwo nana afe me. Sedede sia gblɛ nu le dɔwɔɔɔia geɖe siwo tua dukɔa fe gakpɔmɔnunyawo dɔ la nɔ le dukɔa me, vevieto modzakatsadɔwo, agbledede, lãmesɛnyawo, mɔzozo, asinudɔwo, afetsotso, ganyawo kple agbalɛsrɔnyawo nɔ.
16. Esia he fukpeke va uduwɔlawo, metiwo kple dɔwɔha bubu siwo mele dziɔɔɔɔwo wɔm o, eye womekpɔa gome le hadomegbenɔɔ fe alododo aɖeke me o la dzi. Togbo be sedede sia hiã vevie le dɔlɛlea fe kaka nu tsitsi me hã la, ewɔe be adzɔnuwo nɔ dɔ wɔwɔ kple dɔ geɖewo wɔwɔ dzi dɛ kpɔto blibo.
17. Togbo be dukɔ siwo le Yetodɔfe Afrika la wɔ sedede siawo nɔ dɔ hã la, xexemedukɔ geɖewo kafu Ghana Dziɔɔɔɔ dɛ dɔdɔ siwo nɔ dɔ wòwɔ le dɔlɛlea fe kaka nu tsitsi me la ta. Esia gado nɔsɛ mí be miawo dɔ wu ale si dze.
18. Abe COVID-19 dɔlɛlea fe kaka nu tsitsi fe wɔna bubu ene la, Xexemedukɔwo fe Gadzraɔfegã dɔ alo Dziɔɔɔɔ kple Amerikaga milion 100 le Dzadzraɔwɔwɔ na COVID-19 Dɔlɛlea fe Kaka nu Tsitsi Kaba fe Ðodɔ la nu. Ðodɔ sia fe taɔdzinɔe nye be wòado nɔsɛ dukɔa be wòate nɔ adɔ afo na dɔlɛlea, adoe kpɔ, awɔ nugomekuku tso enɔ eye wòatɔ asi le

Atikewuwu dɛ tɛfɛwo fe wɔna siwo le edzi yim

elélawo ɲu. Esia ɔfo kpe Dziɔɔɔdu fe afɔdodo na dolélea xɔlawo, wo dodo kpo kple asitotro le wo ɲu fe wɔnawo dzi.

19. Dziɔɔɔdu gado alo dukɔmeviwo le mɔ siwo gbona la nu be woakpo gbɔdzɔe:

- Dziɔɔɔdu do alo dɔwɔfewo be womagaɔe asi le wofe dɔwolawo ɲu o, eye wòkpe ɔe fomewo ɲu le yeyiɣi sesɛ sia me;
- Dziɔɔɔdu ka latrifefe me na dukɔmeviwo tso Fe 2020 fe Afɔfie va se ɔe Dzome fe nuwuwu eye wɔna nuɔɔɔdu ame siwo si ɲutete mele o la le yeyiɣi si me wode se be dukɔmeviwo nana afe me la;

- Dziɔɔɔdu ma nuɔɔɔdu si woɔa de nu me si fe xexlɛme nye 1827,581 kple 917,142 la na ɲutetemanɔɲuto siwo le Gɛ kple Kumasi nutowo me la wotɔxewotɔxɛe;

- Dziɔɔɔdu kple xɔsehawo ma nuɔɔɔdu siwo womeɔa o la na fome 470,000 le yeyiɣi si me wode se be dukɔmeviwo nana afe me la;

- Dziɔɔɔdu na tsi dukɔmevi 10,125,620 femaxee to Dɔwɔfe si Kpoa Tsinyawo dzi le Ghana la dzi;
- Dziɔɔɔdu kple Ghana dukɔmevi siwo tsi dukɔ bubuwo me ɔe sedede si tsi tsitre ɔe mɔzɔzɔ ɲuti ta la gbo va dukɔa me le Totro Va Afe fe ɔɔɔa nu;

- Dziɖuɖu do alo dɔwɔfe suewo kple ga home si nye Ghana sidi milion 750 le Alɔdodo Dɔwɔfewo Hena Koronavirusi Dɔlélea fe Nugblɛfewo dzi Ðeɖe Kpɔto fe Ðoɖo la nu be woatsɔ aɖe dɔlélea fe nugbegblɛ le dɔwɔfe suewo ɲu dzi kpɔto. Egado alo dɔwɔɖuia siwo fe xexlɛme nye 277,511 la kple ga home si nye Ghana sidi milion 412.88; kple
- Dziɖuɖu ɖo Dukɔa fe COVID-19 Dɔlélea fe Kaka nu Tsitsi fe Gakevi anyi eye wòkpɔ Ghana sidi milion 57.13 to dukɔmeviwo fe gadzɔɖɔ de gakevia me me. Va se de Fe 2020 fe Dzome fe ɲekeke 31lia gbe la, wozã ga home sia fe Ghana sidi milion 45.22 de dedinɔnɔnudodowo kple atikewo fefle na tefe tiatia siwo woxɔ COVID-19 dɔlélawo ɖo la ɲu. Kpe de esia ɲu la, wogana nuɖuɖu ame tsitsiwo, ɲutetemanɔɲutɔwo kple ame dahewo, eye wofle uwo na dɔwɔfe tiatia siwo me wole asi trɔm le COVID-19 dɔlélawo ɲu le la kple bubuawo keɲ.

20. **Alɔdodo Dukɔmeviwo le COVID-19 Dɔlélea fe Yeyiɣiwo me le Fe 2021 me:** Dziɖuɖu adze ɖoɖo bubu siwo gbona la ɲu do wɔwɔ gɔme le Fe 2021 me be wòana gbɔɖɔɖe amewo, vevietɔ ame siwo ɲu dɔlélea gblɛ nu le wu la:

- **Adzɔgawo fe Femekaka:** Dziɖuɖu aka adzɔga me na dɔwɔfe siwo gbona la kple mama de alafa deka dzi fe 30 le yleti etɔ de sia de me eye wòadze egɔme tso yleti enelia dzi le Fe 2021 me: amedzrodzefewo, nuɖuɖudzrafewo, dɔwɔfe siwo kpɔa agbalɛsrɔnyawo, aɖaɲudɔwɔnyawo, modzakadenyawo, mɔwɔnyawo kple modzakatsaɲinyawo gbo;
- **Adzɔgaxexe fe Ðaseɖigbalɛxɔxɔ:** Dziɖuɖu ɖo asi dɔwɔfe suewo fe adzɔga si woxena le yleti etɔ de sia de me la dzi eye woadze ɖoɖo sia ɲu do wɔwɔ gɔme tso yleti enelia dzi le Fe 2021 me;
- **Adzɔga si Woxena de Uwo ta:** Dziɖuɖu ɖo asi asiwo kple taziwo fe adzɔgaxexe dzi le yleti etɔ de sia de me eye woadze ɖoɖo sia ɲu do wɔwɔ gɔme tso yleti enelia dzi le Fe 2021 me abe uɖɔga dzi deɖe kpɔto fe ɖoɖowo dzi wɔwɔ ene; kple
- **Femekaka na Dɔwɔfe siwo ɲu Adzɔgawo Mli Ðo:** Dziɖuɖu aka agɔɖzeho me na dɔwɔfe kple ame dekedekɛ siwo ɲu adzɔgawo

Nyati: Gakpomɔnunyawo fofɔ dɛ te to ɲɔyidɔwo dzi yiɣi, wo nu wuwu kple woƆe kelili me.

mli dɔ va se dɛ Fe 2020 fe Dzome me eye wowɔ dɔdɔ kple Dɔwɔfe si Kpɔa Adzɔgaxɔnyawo gbɔ la be yewoaxe gatia hafi Fe 2021 fe Anyɔnyɔ nawu enu be wɔdɔfe woƆe ganyawo fe kuxiwo dzi kpɔtɔ. Ele be dɔwɔfe kple ame siwo akpɔ gome le femekaka sia me la nanlɔ ɲkɔ dɛ Dɔwɔfe si Kpɔa Adzɔgaxɔnyawo gbɔ la gbɔ eye woakpɔ egbɔ be yewoaxe ɣleti gbãtɔ etɔawo fe adzɔga si tsi wo ɲu la.

GHANA FE ƉETSOLEMEDOƉO LA

21. Dziɔɔɔ ɔo COVID-19 Ɖɔlélea fe Nugblɛfewo dzi Ɖeɔe Kpoto, Agbegbɔgbɔ kple Alɔdodo Ɖɔwɔfewo fe Ɖoɔo la gɔme anyi le Fe 2020 fe Adeɛmekpɔxe fe nkeke 20lia gbe be wɔatsɔ aɔe COVID-19 Ɖɔlélea fe nugblɛfewo dzi kpɔto eye woawo ɔɔɔwo be ɔwɔfewo nagafɔ ɔe te kaba, ahali ke le wofe ganyawo me. Le nyatefe me la, ɔɔɔ sia ahe totro geɔe va Ghana dukɔa fe gakpomɔnunyawo me eye wɔana adzɔnuwo wɔwo le dukɔa me fe nyawo nali ke be Ghana dukɔmeviwo nakpɔ ta na wofe hiahia veviwo.
22. Wotu Ghana fe Ɖetsɔlemedoɔo la ɔe ɔwɔnawo fe ngɔyiyi, ɔwɔfewo fɔfo ɔe te, kple ɔwɔɔɔiawo kpɔkpɔ fe taɔɔdzinu dzi. To Ɖetsɔlemedoɔo sia me la, kakaɔeɔzi le Dziɔɔɔ si be dukɔa fe gakpomɔnunyawo agbɔ agbe eye woatsi ɔe edzi to ɔwɔɔɔia nyuiwo kple yeyewo didi na dukɔmeviwo me, vevieto le ɔkuisidɔwɔfewo.
23. Ɖo kple ɔɔɔo vevi siwo nu ɔo Dziɔɔɔ awɔ le Ghana fe Ɖetsɔlemedoɔoa nu la dometo aɔewoe nye esiwo gbɔna:
- woado alɔ agble gã dede fe wɔnawo eye woahɛ sɔɛ siwo de suku la ade agble gã dede me;
 - woatu ɔwɔfɛ siwo wɔa adzɔnu siwo mekpɛna o la ɔe Ghana;
 - woawo mɔnɔtinuwo eye woado kɔmpitanɔɔwɔwɔ fe nyawo ɔe ngɔ;
 - woado kɔmpitanɔɔwɔwɔ fe nyawo ɔe ngɔ;
 - woado afetsonyawo ɔe ngɔ le Ghana;
 - woatu Ghana dukɔa be wɔnɔɔ ngɔ na duko bubuwo;
 - woagbugbɔ nku alɛ ɔe Dziɔɔɔ fe ɔɔɔo vevi siwo nu ɔo wɔm wole la nu eye woado wofe nyawo ɔe ngɔ; kple
 - woado Gadzraɔfe si ado alɔ dukɔa fe ngɔyidɔwo kple ɔɔɔwo la ɔe Ghana le Ghana fe Ɖetsɔlemedoɔo la nu.

24. Dɔwɔfe Vovovowo Kple Wofe Dɔwɔwɔwo

Akpa sia fo nu tso do siwo dɔwɔfe vevi vovovowo wo le Fe 2020 me, doɔdo kple ngɔyido siwo wode to me be yewoawo le Fe 2021 me la nu. Doɔdo kple ngɔyido siawo ku de Ghana dukɔa fe Ngɔyiyi fe Doɔdo si nu do wɔm wole tso Fe 2018 va se de Fe 2021 me kple ale si Ghana Magahiã na Alɔdodo o fe Doɔdo la nu. Doɔdo siawo fe taɔɔdzinuwo ku de Ghana fe Detsɔlemeɔdo la fe taɔɔdzinuwo nu. Kpe de esia nu la, taɔɔzinu siwo le mia si la ku de miafe kadodo kple xexemeduko bubuwo abe Dukɔ Fofuawo fe Habɔɔ fe Fe 2030 fe Doɔdo (Ngɔyidɔwo fe Kelili fe Taɔɔdzinuwo) kple Afrika Dukɔwo fe Fe 2063 fe Taɔɔdzinuwo nu.

Dɔwɔfe Si Kpɔa Nuɔɔɔdu Kple Agbledenyawo Dzi

Nyɔnuwo le agblemenukuwo dzram le asi me.

25. Dɔwɔfe si Kpɔa Nuɔɔɔdu kple Agbledenyawo dzi la gawo do gedewo le Gadede Agbledenyawo me Hena Nuɔɔɔdu kple Dɔwɔɔɔiawo Kpɔkɔ fe Doɔɔa (IFJ, 2018-2021) nu do wɔwo be woatsɔ aɔe aheadada dzi kpɔɔ eye woado gakpomɔnunyawo de ngo to dɔwɔɔɔiawo hehe ve me. Le Fe 2020 me la, Dziɔɔɔdu wo ngɔyido siwo gbɔna la:
- Dziɔɔɔdu ka fetilaiza kple nuku aɔewo fe fe me na agbledela 1,736,510. Esia wɔe be nuku aɔewo abe bli ene wo nyuie eye wɔhe dɔwɔɔɔiawo ve na ame gedewo;

- Dziɔɔɔɔ fle alɛvi 7,500 siwo woanyi eye wɔma wo na agbledela 750 siwo le Yetoofo Gbegadi, Gbegadi kple Oti Nutowo me, eye wonyi koklotsuvi 30,000 hema na agbledela 3,000 le Yetoofo Gbegadi, Yeteeze, Ashanti, Gbegadi kple Ge Nutowo me. Dziɔɔɔɔ fle afemelaa kple afemexe 531,100 be woama na agbledelawo eye wodze lanyife 11 tutu kple tsivudo 7 deɔe gome de laawo fe nuɔufewo;
- Dziɔɔɔɔ le tsidede agblemenukuwo fe do vovovowo wɔm eye woɔ nuwuwu fe dofo vovovowo. Wowu Tamne daa fe akpa gbato kple evelia fe mama de alafa deka dzi fe 90 kple 50 nu wotoxewotoxee; wowu Mprumem daa fe akpa evelia fe mama de alafa deka dzi fe 95 nu, eye wowu Tano daa si nye asitoto le daa nu, ekeke de edzi kple ewoo de egbenkuusutu nu fe mama de alafa deka dzi fe 95 nu;

- Wowu Kpong daa fe mama de alafa deka dzi fe 61 nu eye le Kpong Left Bank daa gome la, wowu mama de alafa deka dzi fe 72 nu;

Agble si me wole tsi dem nukuwo le

- Dziɔɔɔɔ wu agbaxo 21 tutu nu le “Nuto Sue Deka Agbaxo Deka” fe Doɔa nu;
- Togbo be koko fe asi diɔi le xexea me ha la, Dziɔɔɔɔ meɔe le ga home si woflene le kokogbledelawo si la dzi o. Le Fe

2017/2018 fe agbledɛyiwo me la, koko tɔni dɛka fe asie nye Ghana sidi 7,600. Dziɔɔɔdu da dɛ ga home sia dzi kple mama dɛ alafa dɛka dzi fe 8.42 si wɛ be koko tɔni dɛka fe asi nye Ghana sidi 8,240 le Fe 2018/20219 fe agbledɛyiwo me kple susu be kokogbledelawo maɔu agba o; kple

- Dziɔɔɔdu di dɔwɔɔɔɔ 110,000 na dukɔmeviwo to dɔdɔ vovovo siwo wɔde to me le kokogbledenyawo me la ɔu dɔ wɔwɔ me be amewo fe uuuu tso kɔfewo kple du viwo me ayi du gɔwo me fe wonawo nu natsi eye wɔdɔ dɔwɔɔɔɔ fe nyawo dɛ ngɔ le dukɔa me.

26. Le Fe 2021 me la, Dziɔɔɔdu:

- ayi edzi ama agblemenuku kple fetilaiza na agbledelawo be wɔdɔ agblemenukuwo abe bli, mɔlu, soya, fo kple azinogoe fe wɔwɔ nyuie fe nyawo dɛ ngɔ eye wɔana nuɔɔdu nasɔ gbo dɛ dukɔa si eye wɔdɔ dɛwo dɛ gbetadukɔwo me;
- ama afemelɔwo kple afemexe 531,100 siwo wofe le Fe 2020 me la na agbledelawo eye wɔdɔ agbadofe etɔ, afle koklovi milion 5, afle yevukoklovi siwo tsina kabakaba la 20,000 ama na agbledelawo, eye wɔaka nu siawo fe fe me na agbledelawo kple mama dɛ alafa dɛka dzi fe 50;
- afle agbledemɔwo kple dɔwɔnu bubu siwo fe home ano abe Amerikaga milion 30 ene la ama na agbledelawo be wɔdɔ agbledede le mɔ yeye nu fe nyawo dɛ ngɔ;
- afle atike si wua nudzodzɔewo si fe agbɔɔɔɔ anye lita 97,000 eye efe kpekpe me nye kilogram 14,000 la be woatsɔ atrɔɔ ɔɔvi siwo nɔa agblemenukuwo dome gblɛm la eye woatu ahuhɔɔɔ eve, nu gbagbe siwo ɔu dɔ amegbetɔwo wona la nyife etɔ kple atike siwo wua nugbagbeviwo la milion 3 be woatsɔ atsi ɔɔviwo fe agblemenukuwo dome gbeblɛ nu; kple
- ana hehe sɔhe 64 le Akumadan kple Bawjiase tso agbledemɔnu yeye si nye agbledede dɛ kpɔtɔtɔ fɔmevi aɔɔ si wogbɔ me la ɔu.

DŌWŌFE SI KPŌA ASITSANYAWO KPLE ADZŌNUWO FE DŌWŌFEWO FE NYAWO DZI

27. Le Fe 2020 me la, Dziɔɔdu wo Asitɔtrɔ le Adzɔnuwo ɔu fe Ɖoɔo la ɔu do. Ɖoɔo sia fe taɔozinɔe nye be Ghana dukɔa nazu dukɔ si me woawɔ adzɔnuwo le wu le Yetoɔofo Afrika kple Afrika dukɔ bubuwo dome. Le Fe 2020 me la, Dziɔɔdu wo do siwo gbɔna la:

- Dziɔɔdu de dɔwɔfe 232 ɔoɔo to me le Nuto Sue Ɖeka Dɔwɔfe Ɖeka fe Ɖoɔo la nu. Le xexlɛme sia me la, dɔwɔfe 76 le do wɔm fifia eye wole dɔwɔfe 107 tutu dzi;
- Dziɔɔdu do alo dɔwɔfe siwo wotu le Nuto Sue Ɖeka Dɔwɔfe Ɖeka fe Ɖoɔo nu la dometo siwo dze la to gadede wofe dɔwɔnawo, gadodo na wo, adzɔga kple ga siwo menye adzɔgawo o la fe femekaka na wo me. Kpe de esia ɔu la, Dziɔɔdu gado alo dɔwɔfe siawo to lɔrimɔ siwo yi dɔwɔfeawo la dodo, tsihehe, kple latrikahehe na wo me;
- Dziɔɔdu da asi de ga home si nye Ghana sidi milion 603 la dzi be wɔatsɔ aka adzɔga siwo woxena de adzɔnu siwo wodo tso gbetadukɔwo me kple adzɔnuwɔnuwo fefle dzi la fe fe me na dɔwɔfe 37 siwo wotu le Nuto Sue Ɖeka Dɔwɔfe Ɖeka fe Ɖoɔo la nu;
- Dziɔɔdu di ga home si nye Ghana sidi bilion 2.3 la na dɔwɔfe siwo woɔo le Nuto Sue Ɖeka Dɔwɔfe Ɖeka fe Ɖoɔo la nu to dɔwɔwo kple dɔwɔfe siwo dea ga dɔwɔnawo me la me. Kpe de esia ɔu la, Dziɔɔdu ka viɔe si dɔwɔfe siwo woɔo le Nuto Sue Ɖeka Dɔwɔfe Ɖeka fe Ɖoɔo la nu axe de ga siwo wodo na wo dzi la me na wo kple Ghana sidi milion 213 abe aloɔodo dɔwɔfe siawo ene;
- Dziɔɔdu ɔo dɔwɔfe 37 de nuto suewo me le Fe 2020 me eye woxɔ dɔwɔlawo de dɔwɔfe siawo me hefle dɔwɔnuwo na wo eye wole do wɔm. Dɔwɔfe 37 siawo fe aloɔzewo le nuto sue 146 me. Dziɔɔdu gadze dɔwɔfe 30 bubuwo tutu gɔme si awɔe be dɔwɔfeawo fe fufofo anye 67.
- Dziɔɔdu do alo dɔwɔfe siwo toa nudodo kple nuzazã bubuwo la 110 be wɔatsɔ ado wofe dɔwɔnawo de ɔɔo, eye wɔna do wo be woato dedinɔɔnudodowo be woatsɔ atsi COVID-19 ɔlɛlea fe kaka nu.

Nyati: Gakpomunyawo fofɔ ɔe te to ngyaidwo dzi yiɣi, wo nu wuwu kple wofe kelili me.

- Woto motsyɔnu milion 19.5, ɔɔkitawo fe awu legbe 90,000, tatsyɔnu 90,000 kple lāmesɛdɔwɔlawo fe awudodo 50,000 le Fe 2020 me. Avɔdɔwɔfe siwo le Ghana la dometo etɛe wɔ avɔ siwo wozã le nu siawo tɔto me la.

8 Do nyui wowo kple gakpomunyawo dodo ɔe ngyo

9 Adzɔnuwo fe dɔwɔfowo ɔɔɔ kple ngyaidwo wowo

Alɔdodo dɔwɔfe suewo hena wo fofɔ ɔe te le COVID-19 dɔlɛlea fe yeyiɣiwo me

28. Le Fe 2021 me la, Dziɔɔɔ ayi dɔwɔfe 107 tutu dzi le Nuto Sue ɔka Dɔwɔfe ɔka fe ɔɔɔ la nu eye wɔdɔze dɔwɔfe 49 bubuwo tutu gɔme.

DɔWɔFE SI KPɔA LATRIKI KPLE MɔMEMINYAWO DZI

29. Be mɔmemi kple latrikinyawo nakpɔ kelili le dukɔa me la, Dziɔɔɔ wo dɔ siwo gbɔna la le Fe 2020 me:

- Dziɔɔɔ wu ‘Amandi Power’ Latrikijusɛdɔwɔfe si fe kpekpeme nye megawoti 200 la tutu fe mama ɔe alafa ɔka dzi fe 98 nu eye madidi o la, woawu enu be wɔdɔze dɔwɔwɔ gɔme;
- Dziɔɔɔ he latrikika yi nuto 560 siwo wɔde to me la fe 388 me. Esia wɔe be latrikijusɛzazã le dukɔa me dzi ɔe edzi tso mama ɔe alafa ɔka dzi fe 85.0 le Fe 2020 fe Dzove me yi mama ɔe alafa ɔka dzi fe 85.2 le Fe 2020 fe nuwuwu. Va se ɔe fifia la,

wohe latrikika yi nuto 10,000 kple edzivowo me le Latrikikahehe de Kɔƒe kple Du Viwo me ƒe Ðoɔ la nu;

- Dziɔɔɔ ma gasimlekpui 1,500 na dukɔmeviwo le Gasimlekpuiƒe Dodo de Ŋɔ ƒe Ðoɔ la nu.

30. Le ƒe 2021 me la, Dziɔɔɔ ayi edzi akpo egbo be wowo do siwo gbona la eye woado wo de nɔ:

- Dziɔɔɔ awu “Early Power” Latrikijusɛdɔwoƒe si ƒe kpekpeme nye megawoti 202 la ƒe akpa gbato ƒe memama evelia tutu nu;
- Dziɔɔɔ ayi asifofo le latrikijusɛƒeƒe le dokuisidɔwoƒewo gbo ƒe wonawo dzi;
- Dziɔɔɔ aɔ dam si nu do woawo le mo vovovowo nu la de Pwalugu;
- Dziɔɔɔ adzra T3 Gas Masini la do alo aɔlii.
- Dziɔɔɔ awu latrikika ga hehe tso Kumasi yi Bolgatanga ƒe akpa gbato (si tso Kumasi yi Kintampo) la ƒe dɔwo wɔwo nu;
- Dziɔɔɔ atro asi le Volta-Achimota-Mallam latrikikaga si ƒe kpekpeme nye 161kv la nu be wɔdo eƒe dɔwo de nɔ; kple
- Dziɔɔɔ awu Pokuase Latrikijusɛnamo si ƒe kpekpeme nye 330kv A4BSP la ƒe dɔwoƒe tutu ƒe dɔwo nu.

DƆWƆFE SI KPƆA LĀMESĒNYAWO DZI

1 Ahedada deɖe ɖa

8 Do nyui wowo kple gakpomɔnunyawo dodo de ngyo

Ghana dukɔa fe Dɔwɔfe si Kpɔa Dɔɔleameɱunyawo gbo le Gɛ

31. Abe ale si Dziɖuɖu ɖoe eɖokui dzi be dukɔmeviwo nano lāmesē me eye yeatsi COVID-19 dɔlélea fe kaka nu ene la, Dziɖuɖu wɔ do siwo gbɔna la le Fe 2020 me:

- Dziɖuɖu dze ɖɔɖowo nɔ do wɔwɔ gome be yeatu dɔwɔfe 101 de nuto suewo me, dɔwɔfe 7 de nuto gāwo me kple tagbɔɖɔɖafe 2 eye woagbugbo asi atrɔ le Effia-Nkwanta dɔwɔfea nɔ le Dziɖuɖudɔwɔfewo Tutu fe Ɖɔɖɔ si nye “Agenda 111” la nu;

Droni aɖe si le atike siwo hiā kpata la mam

- Dziɖuɖu fle atike vovovo siwo nɔ do wowɔna le HIV/AIDS dɔlélea dada me kple kɔmpita siwo dzi woléa nutsotso siwo ku de dɔɔwo nɔ la ɖo la na dɔwɔfe 488 be woatsɔ ado HIV/AIDS kple kpedɔɖɔɖa fe nyawo de ngyo eye wòfle fridzi siwo me wodea atikewo la 2,343 be woama de dɔwɔfewo le dukɔa me godoo atɔɔ ado nɔsē dɔlélewo nu tsitsi fe wonawo;

- Dziɖuɖu ɔo yameɖu sue fomevi aɖe (droni) dɔwɔfe ene siwo nye GH1 Omenako, GH2 Mpanya, GH3 Vobsi kple GH4 Sefwi be woatsɔ ado mɔɖaɖaɖaɖaɖaɖa le lãmesɛnyawo me de ngɔ eye wɔɔdo dɔɔwo gbɔ kpɔkpɔ de game dzi fe wonawo de ngɔ; kple
- Dziɖuɖu xɔ lãmesɛdɔwɔla 58,191 de lãmesɛdɔwɔfe novovowo me. Wode dzesi lãmesɛdɔwɔla siawo xoxo me deɖe de Tata 1 me.

Tata 1: Dɔwɔla siwo woxɔ de Dziɖuɖu fe Dɔyɔfewo

Xexlɛmedzesi	Dɔwɔla siwo woxɔ de dɔ me kã	Dɔwɔla siwo woxɔ le Fe 2020 me la fe xexlɛme
1.	Lãmesɛdɔwɔlawo	822
2.	Lãmesɛdɔɖutinunyala tɔxewo (ame siwo wonaa dɔe be woawɔ ɣeyiɣi aɖe sinu)	8
3.	Dɔkita tɔxewo fe Kpedɛɖutɔwo	637
4.	Dɔɔɔdzikpɔla siwo de sukukɔkɔ	43,057
5.	Dɔwɔla bubuwo (Dɔdzikpɔlawo, Nuɖalawo kple bubuawo)	2,000
6.	Atikɛɖutinunyalawo	150
7.	Ɖɔkita siwo nye atikɛɖutinunyalawo	150
8.	Lãmesɛdɔwɔla bubuwo (Ɖkudɔɖutinunyalawo, Dodokpɔwɔlawo)	4,146
FUFUFO		50,970

Xexlɛmedzesi	Dɔwɔla siwo womexɔ de dɔ me kã o	Dɔwɔla siwo woxɔ le Fe 2020 me la fe xexlɛme
1	Ɖɔkita yeye siwo dze dɔwɔwɔ gɔme le ɖɔkita bubuwo fe dzikpɔkpɔ te	1,030
2	Dɔɔɔdzikpɔla yeye siwo dze dɔwɔwɔ gɔme eye wowɔa dɔ tso dɔyɔfe yi dɔyɔfe	6,016
3	Ɖɔkita yeye siwo dze dɔwɔwɔ gɔme le ɖɔkita bubuwo fe dzikpɔkpɔ te (Ɖɔkita siwo nye atikɛɖutinunyalawo)	175
FUFUFO		7,221

32. Dziɔɔɔ wu do siwo gbɔna la wɔwɔ nu:
- Wowu lãmesẽdɔwɔla siwo le Nuto Sue Dɔyɔfe ene me la fe nɔfe si tum wole de Twifo-Praso, Tɛpa, Nsawkaw, kple Bekwai la nu;
 - Wowu Nuto Sue Dɔyɔfe siwo tum wole de Sawla, Tolon, Somanya, Buipe, kple Ueta kpakple pɔlikliniki si tum wole de Bamboi la nu; kple
 - Wowu dɔyɔfe sue asiekɛ si tum wole de Wiaboman le Gẽ Nuto me, Antwirifo le Bono Nuto me, Kofiasua le Bono Nuto me, Mantewareso Bono le Ahafo Nuto me, Amakyekrom le Bono Nuto me, Mewerenfiwuo le Bono Nuto me, Samproso le Ashanti Nuto me, Koforidua (si te de Offinso ŋu) le Ashanti Nuto me, kple Akaaso le Yetodɔfe Nuto me la tutu nu.
33. Dziɔɔɔ gado alo dziɔɔɔ fe lãmesẽdɔwɔfe 13 kple dɔkuisitowo fe lãmesẽdɔwɔfe asiekɛ siwo doa dɔlélewo kɔ la to egberɔkuuuu fe dɔwɔnuwo fefle na wo me be wòado COVID-19 dɔlélea dodo kɔ fe nyawo de ŋɔ le dukɔa me. Dɔyɔfe siawo dometo adewoe nye: Kumasi Centre for Collaborative Research (KCCR); National Public Health Reference Laboratory (NPHRL); Veterinary Services Department (VSD) Laboratory; University of Allied Health Sciences (UAHS); Council for Scientific and Industrial Research (CSIR); kple dɔkuisitowo fe lãmesẽdɔwɔfe bubuwo.
34. Le Fe 2021 me la, Dziɔɔɔ:
- ado Lãmesẽdɔwɔfea fe Dɔyɔyi le Fe Uɛ Adewo me fe Doɔɔa de ŋɔ be woate ŋu ade ga lãmesẽdɔwɔfe si akɔ dɔlélewo nu tsitsi fe nyawo gbɔ la fe dɔwɔnawo me eye wòana woawo se si awɔe be woakɔ dɔwɔnawo gbɔ de yeyi nyuito dzi la;
 - ayi Dziɔɔɔ fe dɔyɔfewo tutu kple dɔwɔnuwo fefle dzi kpe de doɔɔ si nye “Agenda 111” fe dɔwɔnawo ŋu;
 - ayi do siwo wɔm wòle le dɔyɔfe siwo gbɔna la wɔwɔ dzi:
 - Koforidua Nuto gã Dɔyɔfe;
 - Shama Nuto sue Dɔyɔfe;
 - La Dɔyɔfe gã;
 - Tema Nuto gã Dɔyɔfe;

- agbugbo te fe si atikewo nɔna la atu;
 - Nkoranza Nuto sue Dɔyɔfe; kple
 - aɔo te fe si wokpɔa afoku kple dɔléle kpata fe nyawo gbo le la de Dorma dɔyɔfea me.
- ayi abuidodo wona la dzi to abui siwo wofe le te fe vovovowo kple COVAX gbo la dodo na dukomeviwo me hena COVID-19 dɔlélea fe kaka nu tsitsi.

DƆWƆFE SI KPƆA LƆRIMƆWO KPLE MƆDODO GƆWO FE NYAWO DZI

Adzɔnuwo fe dɔwofewo dɔo kple ngoyidowo wowo

9

11

Du gɔwo kple du viwo fe kelili

Pokuase Lɔrimɔ fe agbasarã (Lɔrimɔ gã siwo le Gɛ Nutowo me la dodo)

35. Dziɔɔɔ wɔ e fe dɔdeasi le mɔdonyawo me be amewo kple adzɔnuwo fe mɔzozo natsɔ afɔ hena dɔwɔwo dodo de ngo to lɔrimɔwo dodo kple wo dzadzra do me kpe de lɔrimɔwo dzadzra do fe do suesuewo wɔwo nu le Fe 2020 to do siwo gbona la kple bubuawo wɔwo me:
- Wodzra lɔrimɔ gã siwo fe didime nye kilomita 25,048, lɔrimɔ siwo yi kɔfe kple du viwo me siwo fe didime nye kilomita 11,061 kple lɔrimɔ siwo le du gɔwo me siwo fe didime nye kilomita 5,535 la do;
 - Wodzra lɔrimɔ gã siwo fe didime nye kilomita 62, lɔrimɔ siwo yi kɔfe kple du viwo me siwo fe didime nye 120 kple lɔrimɔ siwo le du gɔwo me la do to kpekukɔko de wo dzi, dowo xexe kple wo

tetre me. Kpe ɔe esia nu la, wowu aɔɔdede lɔrimɔ siwo fe didime nye kilomita 648 la nu abe ale si wɔdze le Tata 2lia me ene.

Tata 2lia: Lɔrimɔ siwo dodo nu wuwu:

NUTO	TEFE
Gɛ	Ashongman, Lapaz (Petroleum), Airport Residential Area, Trinity Seminary, Ga Central, Kwashiman-Ofankor, Chapel Street/Link, Dzorwulu, Tema East, Dansoman, East Legon, Tantra Hill, Ga West Lɔrimɔwo, Tema, Baatsona, Shiashie, Burma Camp, Roman Ridge, Ofankor.
Yedzefe	Kyebi, Koforidua, Oda, Suhum, Nana Asafo Adjei – Mile 50, Akim Oda
Yedzefe Gbegãdzi	Nuto gã dɔyɔfe fe lɔrimɔ si le Bolga
Yetodɔfe	Chapel Hill, Kwesimintim Sawmill, Assakae, New Takoradi, GPHA Quarters
Ashanti	Tech Jnc – Anloga Jnc, Tafo, Suame, Moshie Zongo, Buokrom, Kwadaso, Bantama, Manhyia, Mampong, Obuasi, Subin
Titina	Winneba (Anglican Church – Copa Inc. Rd.), Winneba-Oda Lɔrimɔ, Bawjiase Lɔrimɔ, Swedru SHS Lɔrimɔwo
Bono	Sunyani, Berekum
Amugã	Hohoe dumemɔwo, Kpeme Nutomemɔwo

36. Le Fe 2021 me la,

- Dziɔɔɔdu ayi dukɔa fe lɔrimɔwo dzadzra ɔo dzi be mɔawo magblɛ o, ale be ga si wogblɛ ɔe wo dodo nu la hã maɔi vlo o. Kpe ɔe esia nu la, woadze kompitanɔdɔwɔwo le adzɔgaxɔɔ le lɔrimɔwo dzi gɔme hena adzɔgawo xɔɔ dodo ɔe ngɔ be woatsɔ ade ga lɔrimɔwo dodo fe gakevi me ɔe lɔrimɔwo dzadzra ɔo nu;
- Woakpɔ egbo be uu gãwo metsɔ agba wɔsɔ gbo wu ale si dze la o, ale be gagbegblɛ ɔe lɔrimɔwo dzadzra ɔo nu dzi naɔe kpɔɔ;
- Woadze dɔ vevi siwo wode to me abe ale si wɔdze le Tata 3lia me ene la gɔme:

Tata 3lia Do siwo wode to me

DOAWO	DIDIME
Woado Irimo si tso Dufor Adidome – Asikuma Mɔdogoƒe (si ƒe didime nye kilomita 39.2) kple Irimo si tso Asutuare – Aveyime (si ƒe didime nye kilomita 23.9) la kpe ɔe agbasarã 2 siwo woatu ɔe Dufor Adidome kple Asikuma Mɔdogoƒe la nu.	63.1km kple 2No. Agbasarã
Woatu dzisasrã ɔe Amugã tɔsisi la dzi le Volivo.	1No.
Woadzra Tatale-Zabzugu-Yendi-Tamale Irimowo ɔo.	165.8km
Woadzra Zabzugu – Nakpali – Bimbila Irimowo ɔo.	73.6km
Woadzra Dome – Kitase Irimo ɔo.	19.5km
Woatu dzisasrã ɔe Buipe, Yapei kple Daboya	3No.
Woado Tema – Aflao Irimo ƒe Akpa Gbãto	17km
Woado Tema -Akosombo Irimo	64.7km
Woadzra Assin Praso – Assin Foso Irimo si nye N8 la ƒe Akpa 2lia ɔo	60km
Woado Tema Motorway Ranabauti ƒe Akpa 2lia	1No.
Woatsɔ gakpo atu dzisasrã ƒe akpa aɔe siwo ƒe didime nye 50No. la.	50No.
Woadzra Kumasi dumemowo dometo aɔewo ɔo	100km
Woako kpeku ɔe Gɛ kple Tema abɔdzimo tiatia aɔewo dzi eye woade aɔwo wo dzi	100km
Woadzra abɔdzimo tiatia aɔewo ɔo le Tamale & Yendi (le Gbegãdzi Nuto me), Nalerigu, Walewale & Gambaga (le Gbegãdzi Yedzeƒe Nuto me) kple Damango (le Savannah Nuto me) eye woakeke wo ɔe edzi.	100km

DZWOƆFE SI KPƆA AGBALĒSRŃYAWO DZI

4 Agbalēsrɔnya adodoea

5 Monukpokpo sosoe nana nɔtsuwo kple nyɔnuwo

5

8 Do nyui wowo kple gakpomɔnunyawo dodo ɔe nɔ

8

Sekendrisukuwiwo le wɔwɔm ɔe COVID-19 dɔlélea fe kaka nu tsitsi fe ɔɔɔwo dzi.

37. Be agbalēsrɔɔ adodoea fe monukpokpo nasu ame sia ame si le Fe 2020 me la, Dziɔɔɔ wo nusɔsrɔɔɔɔɔ yeye si ɔme wozɔe le Fe 2017 me la na Gomedzesukuwo kple Sekendrisukuwo.

- Wona hehe nufiala siwo fiaa nu tso Abɔdzokpo va se ɔe Gomedzesuku klase adelia siwo fe xexlɛme anɔ abe 153,000 ene la tso nusɔsrɔɔɔɔɔ yeye la nɔ le dukɔa me godoo. Wogana hehe sukudzikpɔla 290 be woakpo nusɔsrɔɔɔɔɔ yeye la nɔ dɔ wɔwɔ fe nyawo gbo;
- Wolé nku ɔe agbalé siwo sukuwiwo srɔna siwo agbalétadɔwɔfe vovowowo ta la nɔ eye woda asi ɔe wo dometo 956 dzi hena wo nɔ dɔ wɔwɔ le Nusɔsrɔɔɔɔɔ Yeye la nu. Dukplɔla kple efe akametiwo da asi ɔe Nusɔsrɔɔɔɔɔ la me Toto fe Wɔna Akpa Evelia si nye SHS kple JHS fe Nusɔsrɔɔɔɔɔ la dzi be woazã;
- Woɔɔ agbaléxlɛfe yeye 20 ɔe dukɔa me godoo si wɔe be Dziɔɔɔ fe agbaléxlɛfewo fe agbɔsɔsɔ va yi 90 eye wotrɔ asi le dugbadzagbaléxlɛfe 10 kple agbaléxlɛfe siwo le sekendrisukuwo la dometo 33 nɔ be woado nuxexlɛ, nuɔɔɔ kple agbalésrɔɔnyawo ɔe nɔ;
- Woma agbalé siwo ana kpekpedeɔ nufialawo le nusɔsrɔɔɔɔɔ yeye la nɔ dɔ wɔwɔ me siwo fe xexlɛme nye 157,000 la na nufialawo le dukɔa me godoo. Kpe ɔe esia nɔ la, wona hehe agbalésrɔɔɔwɔla 4,086 be woawo hã nana hehe ame

bubuwo le nuto gã kple nuto suewo me kpe de nufiala 152,000 nu ku de nusɔsrɔɔntidodo yeye la nu do wɔwo nu;

- Wofe bu siwo nye pikɔpu 840, bɔsu 350 kple dzokeke 2,000 hema na sukudzikipɔlawo be wɔakpe de wo nu le wofe dɔwɔnawo me;
- Woyi Sekendrisukudede Femaxee fe Dodo la nu do wɔwo dzi si woe be sekendrisukuvi siwo le gome kpɔm le Dodoa me la fe xexlɛme yi dzi. Le sukudefe 2016/2017 me la, sukuviawo fe xexlɛmee nye 813,448 eye le sukudefe 2019/2020 me la, wofe xexlɛme zu 1, 200,580; eye
- Wotu sukuxɔwo be sukuviwo nakpo nusɔrɔfe le Sekendrisukudede Femaxee fe Dodo la nu:
 - Wowu sekendrisukuxɔ 1,119 siwo tutu gome wodze le Fe 2017 me la fe 539 nu; eye
 - Wowu sekendrisukuxɔ siwo wotu de nuto vovovowo me la fe 28 nu le Sekendrisukudenyawo Dodo de Dɔgo fe Dodo la nu.

38. Le Fe 2021 me la, Dziɔɔɔ:

- ana hehe nufiala 11,997 siwo fiaa nu tso abɔdzokpo va se de klase 6lia me la le Nusɔsrɔɔntidodo Yeye la nu eye wɔagana hehe nufiala 95,000 tso JHS kple SHS Nusɔsrɔɔntidodo Yeye la nu.
- Woawo dodokpo gbãto na sukuvi siwo le klase evelia kple klase enelia me la le gomedsesukuwo katã me le dukɔa me godoo;
- ayi edzi aɔo suku asieke siwo me wosrɔa asinudɔwɔnawo le la le Sekendrisukudede Femaxee fe Dodo la nu;
- atu tefe si wode nko na be 'STEAM' la dometo 20 de dukɔa me le Dzɔdzɔmeɔntinunya, Mɔɔntinunya, Nusɔsrɔ tso masiniwo nu, Nusɔsrɔ tso Aɔntinuwɔwɔwo nu kple Akɔntasɔsrɔ fe nyawo dodo de nɔgo fe dodo la nu.

NUWUWU

39. Le Fe 2021 me la, Dziɖuɖu ayi edzi ado alo dɔwɔƒewo, ngɔyidɔwo wɔwɔ, agbledenyawo, adzɔnuwo *fe* dɔwɔƒewo kple dukɔmeviwo *fe* ɖokuisidɔwɔnyawo. Eya ta miele biabiam tso dukɔmeviwo katã si be woawɔ woƒe ɳutete eye miakpe asi de Dziɖuɖu ɳu be Ghana dukɔa nakpo ngɔyiyi be miaƒe kutrikuku *fe* metsonuwo naka ame sia ame si.
40. Mawu nayra mia Denyigba Ghana!

Ganutiɔɔɔ la fe nya tɔxɛ aɔewo gɔme dɛɛ

Nuto Sue Ɖeka Dɔwɔfe Ɖeka fe Ɖoɔa: Dɔwɔfewo kple adzɔnuwo fe dɔwɔfewo ɔɔɔ ana be dukɔa nazo de ngo le adzɔnuwo wɔwɔ kple gakpomɔnunyawo me. Ɖoɔo sia fe taɔɔdzinue nye be wɔahe dɔwɔɔia geɛewo va dukɔa me be dukɔmeviwo nakpo do awɔ.

Akontanana: Enye Dziɔɔɔu fe dɔdeasi be wɔawɔ akonta na dukɔmeviwo tso eƒe dɔwɔwɔwo, dukɔa fe ga kple nuncamesi siwo le eƒe dzikpɔkpo te la nu do wɔwɔ nu.

Ga kple nuncamesiwo mama: Ɖoɔo si nu Dziɔɔɔu maa ga kple nuncamesiwo na dziɔɔɔudɔwɔfewo ɔo.

Kuxiwo dzi dɛɛ kpɔɔ: Ale si woaɛ kuxi alo fukpekpe aɛ dzi kpɔɔe.

Dzɔdzɔmenɔutinunya, Mɔɔanɔutinunya, Nusɔsrɔ tso masiniwo nu, Nusɔsrɔ tso Aɔanunuwɔwɔwo nu kple Akontasɔsrɔ: Nusɔsrɔ siawo le vevie le agbalɛsrɔnya kple nusɔsrɔnɔtiɔɔɔowɔ wɔwɔ me be wɔado dzɔdzɔmenɔutinunya kple mɔɔanɔutinunyawazã de ngo.

Ganutiɔɔɔ: Ganutiɔɔɔo la nye ɔɔɔo si Dziɔɔɔu wɔ de te fe si woakpo ga tsoe kple ale si wɔawɔ ga la nu dɔe la nu. Le kpɔɔɔnu me, fɔme aɛ ate nu awɔ ɔɔɔo de ga home si le esi kple ale si wɔawɔ enu dɔe la nu. (kp. xɔfetu, latrikife, tsife kple nuɔɔɔu) Ne fɔmea hiã ga sɔgbɔ la, ele be wɔado ga alo wɔaɛ eƒe ganudɔwɔwo dzi kpɔɔ.

Ganutiɔɔɔ la fe mademade: Esia dzɔna nɛnye be Dziɔɔɔu wɔ ga sɔgbɔ nu do wu ga siwo wɔxɔ alo ne ga home si nu do wɔwɔ la sɔ gbɔ wu ga home si wɔxɔ la.

Ga home si nu do Dziɔɔɔu wɔna le ngɔyidwo wɔwɔ me: Esia nye ga home si nu do Dziɔɔɔu wɔna le ngɔyidwo gãwo wɔwɔ me abe lorimɔwo dodo, sukuxɔwo tutu, dɔyɔfewo tutu, agbasasrãwo tutu, mɔzɔnyawo gbɔ kpɔkpo, tsinono nyui hehe, mɔwo ɔiɔi kple bubuawo ene.

Dziɔɔɔudɔwɔlawo fe Fetu: Fetuxexe na dziɔɔɔudɔwɔlawo: Esia nye dziɔɔɔudɔwɔlawo fe fetuwo kple ga bubu siwo Dziɔɔɔu xena na dziɔɔɔudɔwɔlawo, fe siwo Dziɔɔɔu xena na dziɔɔɔudɔwɔla siwo xɔ dzudzo (Social Security), akpedagawo kple bubuawo.

Ngoyidwo wɔwɔ fe Adzɔdolawo: Esia nye dukɔwo kple habɔɔ siwo naa kpekpedeɲu dukɔ bubuwo to ganana wo me be woate ɲu akpo ta na wofe ngoyidwo wɔwɔ fe taɔodzɔnuwo. Adzɔdolawo ate ɲu anye dɔwɔfe alo duko aɔewo fe *fufɔfo*. Le kpɔdeɲu me, “International Monetary Fund” (IMF), Xexemedukɔwo fe Gadzraɔfegã (World Bank), African Development Bank (AfDB) kple bubuawo. Adzɔdola la ate ɲu anye dukɔ ɔeka aɔe ko. Le kpɔdeɲu me, Germany, United Kingdom, United States of America (USA) kple bubuawo.

Nuwo fe Asixɔɔ le Fea fe nuwuwu: Ale si nuwo fe asixɔɔ yia dzi le *fea fe* nuwuwu alo le Dzome (Yleti Wuivevelia) me.

Gaɲudɔwɔwɔ si gbɔ edzi: Esia dzɔna nentye be ga si ɲu do Dziɔɔɔ wo la so gbɔ wu Gaɲutiɔɔɔ la.

ESLA Se: Fexexe ɔe Mɔmemi kple Latrikiɲusɛzazã ta fe Se

Amedede ɔa: Ɖoɔ siwo dzi wozɔna le amedeɔe ɔa le te fe aɔe fe wonawo me.

Sekendrisukudede Femaxee: Sekendrisukudede Femaxee fe Ɖoɔ si Ghana Dziɔɔɔ de to me le Dukplɔla Nana Akufo-Addo fe dzikpɔkpo te le Fe 2017 fe Anyɔnyɔ me la na mɔnukpɔkpo gomedsesukuvi siwo kpo dzidzedze le dodokpo mamleto me la be woade Sekendrisuku femaxee le Sekendrisukudede Femaxee fe Ɖoɔ la nu.

Gaɲutidɔwɔwɔ fe Se: Esia nye se siwo da megbe na Dziɔɔɔ fe adzɔgawo xɔxɔ kple wo ɲu do wɔwɔ.

Ga siwo wonaa Dziɔɔɔ: Esia nye kpekpedeɲu vovovo siwo ngoyidwo wɔwɔ fe Adzɔdolawo naa Dziɔɔɔ hena efe ngoyidwo wɔwɔ. Zi geɔe la, Dziɔɔɔ mexea ga siawo o.

Ga siwo Dziɔɔɔ naa dziɔɔɔɔwɔwɔfewo: Esia nye ga home si Dziɔɔɔ dea Nuto Sue Takpehawo fe Gakevi (District Assemblies’ Common Fund (DACF), Lɔrimɔwo fe Gakevi, Agbalɛsrɔnyawo fe Gakevi (Ghana Education Trust Fund (GETFUND), Mɔmeminyawo fe Gakevi kple Dukɔa fe Lãmesɛnyawo fe Gakevi me kple bubuawo.

Adzɔnuwo fe Fufɔfo: Esia nye adzɔnu siwo katã wowɔna le dukɔa me la kple dɔwɔwɔwo fe fufɔfo le yeyiye tɔxe aɛe me.

Gbetaga siwo le Dukɔa si: Esia nye dukɔa fe ɲutete le gbetaga siwo le esi hena adzɔnuwo fe fle kple dɔwɔlawo tsɔtsɔ tso gbetadukɔwo me le yeyiye tɔxe aɛe me la me. Eganye dukɔa fe ɲutete ku de kpekpe me si le efe gaɖuɖa si la ɲu, ne wotsɔe sɔ kple gbetaduko bubuwo to.

Adzɔnuwo fe asixɔɔ: Esia nye adzɔnuwo kple dɔwo wɔwɔ fe asixɔɔ le yeyiye tɔxe aɛe me.

Ngoyidwo Wɔwɔ Hena Ahedada Deɛe ɔa fe Doɔo la: Doɔo sia nye NPP Dziɖuɖa fe doɔo vevitowo dometo deka si fe taɔɔzinue nye be wɔaɛe ahedada ɔa eye wɔaɛe sɔsɔminasɔe manɔsitowo kple nunɔamesitowo dome, vevieto ngoyidwo wɔwɔ le du viwo me.

Ga siwo Dziɖuɖu do la xexe: Esia nye fe siwo woxena na dukɔwo, gadzraɔfewo kple dɔwɔfe siwo fe do ku de ganɔdɔwɔwɔ ɲu siwo do ga na Dziɖuɖu hena efe ngoyidwo wɔwɔ la. Gadola siawo ate ɲu atso dukɔa me alo dukɔ bubuwo me.

Gakpɔmɔnunya Gãtɔwo fe Taɔɔzinuwo: Esiawo nye dzidzenu siwo wotsɔna dzidzea gakpɔmɔnunyawo fe dɔwɔnawo. Le kpɔɔɔɔ me, gakpɔmɔnunyawo fe tsitsiɛɛɛzi, adzɔnuwo fe asixɔɔ, tɔtrɔ siwo vana le amexɔɔ de do me fe nyawo me kple asitsatsa kple duko bubuwo. Dziɖuɖu fe gakpɔmɔnunyawo fe dzidzedze alo dzimadzemadze kple doɔo bubu siwo Ghana fe Gadzraɔfegã wɔ la wɔa do de ganyawo dzi le dukɔa me.

Dɔwɔfe Suewo Dodo de Ngo fe Doɔo la: Zi geɛe la, dɔwɔfe suewo nye dɔwɔfe siwo xɔa ame ue aɛewo de do me eye ga home si ɲu do wowɔna la mesɔ gbo o.

Doɔowɔwɔ de Numakpɔmɔnawo Nu: Enye do si dziɖuɖu na dɔwɔfe alo ame aɛe be wɔawɔ la fe akpa si fo nu tso nu siwo ɲu womewo doɔo do o la me do wɔwɔ ɲu.

Kuxiwo dzi Deɛe Kpɔɔo fe Doɔo la: Esia fo nu tso doɔo siwo le to me hena nudzɔɔɔ aɛewo fe nugblẽ fewo dzi deɛe kpɔɔo la ɲu.

Dɔwɔɔɔɔɔɔɔɔɔ na Dɔmanɔsɔtɔwɔ: Esia nye dɔdɔ si Ghana Dziɔɔɔɔɔ de to me hena dɔwɔɔɔɔɔɔɔɔ na ame siwo do le sukukɔkɔwɔ la be woatsɔ aɔe hadomegbenɔɔ fe kuxiwo ɔa le Dziɔɔɔɔ kple ɔokuisidɔwɔfewo me be wɔana woatu wofe dɔwɔɔɔɔɔwɔ de edzi hena dukɔa fe gakpomɔnunyawo dodo de ngɔ.

Dɔwɔfe si Kpɔa Adzɔnuwo fe Dɔwɔfe Suewo fe Nyawo gbɔ: Esia nye dziɔɔɔɔɔɔwɔfe si meɔea vi le efe dɔwɔnawo me o. Dɔwɔfe sia le Dɔwɔfe si Kpɔa Asitsanyawo kple Adzɔnuwo fe Dɔwɔfewo fe Nyawo dzi la fe dzikpɔkɔ te. Dɔwɔfe sia fe dɔdeasie nye be wɔado dɔwɔfe suewo fe tsitsi kple ngɔyinyawo de ngɔ.

Dukɔa fe Adzɔnuwo fe Fufɔfo Mɔmemi Manɔmee: Ga siwo katã dukɔa kpɔna to mɔ bubuwo dzi. Esia nye ga siwo katã Dziɔɔɔɔ kpɔna to efe gakpomɔnɔdɔwɔ wɔwɔ me si melɔ ga siwo wɔkpɔna tso mɔmemi me la de eme o; esia léa nku de nuwo fe asixɔɔ hã nu.

Ga siwo Menye Adzɔgawo o: Esia nye Dziɔɔɔɔ fe ga siwo wɔkpɔna siwo menye adzɔgawo o. Le kpɔɔɔɔ me, laisensifewo kple fe siwo woxena de dukɔa fe nuwo nu do wɔwɔ ta.

Fe siwo Tsi Dziɔɔɔɔ Du: Esia lo fe alo ga home si Dziɔɔɔɔ xena na dziɔɔɔɔɔwɔfewo to Dɔwɔfe si Kpɔa Ganyawo dzi la dzi kple ga siwo tsi Dziɔɔɔɔ nu le Fe 2016 me la de eme.

Ga alo fe si tsi anyi: Esia nye ga alo fe home si susɔ nenye be Dziɔɔɔɔ de ga home si nu do wɔwɔ la le ga home si le esi la me (ga siwo Dziɔɔɔɔ do la xexe mele eme o). Zi geɔe la, wɔdzidzea ga home sia le dukɔa fe adzɔnuwo fe fufɔfo fe mama de alafa deka dzi me.

Dziɔɔɔɔ fe Ganɔdɔwɔwɔ de dɔdɔ nu fe ɔdɔdɔ la: ɔdɔdɔ sia fe taɔdɔzinue nye be wɔado ganɔtiɔdɔdɔwo, ganɔdɔwɔwɔ kple nutsɔtsonana Ghana Dziɔɔɔɔ fe nyawo de ngɔ. ɔdɔdɔ sia agawɔe be woawɔ Dziɔɔɔɔ fe gawo nu do nyuie, ama ga kple nuncamesiwo de dɔdɔ nyuitɔ nu eye woado dɔwo wɔwɔ fe nyawo de ngɔ to dɔdɔ siwo nu do wɔm wole la fe kelili kple takpɔkɔ na nɔtete si dze be wɔano dɔwɔfawo si la me.

Nyati: Gakpɔmɔnunyawo fofo de te to ngɔyidɔwo dzi yiƷi, wo nu wuwu kple wofe kelili me.

Gakpɔmɔnunyawo fe tsitsi de edzi: Ale si Ghana fe gakpɔmɔnunyawo atsi de edzi le fe deka mee.

PFI Doɔo la: DoƷuisidɔwo fewo fe Gadede Ngɔyidɔwo me fe Doɔo la

Ga siwo DziɔɔɔƷu Kpɔna: Esia nye ga siwo DziɔɔɔƷu kpɔna tso dukɔa kple gbetadukɔwo me hena efe dɔwo wɔwɔ la fe fufofo. Ga siwo DziɔɔɔƷu dona la mele eme o.

Lɔnyinyi Hena DɔwɔɔɔƷiakpɔkpɔ: Ghana DziɔɔɔƷu fe doɔo si wode to me be yeado lɔnyinyi wonawo de ngo si awo be lɔwo nadzi aso gbo eye miaɔe lɔwo kple nu siwo wotsɔ lɔwo fe nɔtinuwo wɔe la doɔo tso gbetadukɔwo me dzi kpɔto eye wɔdado dɔwɔɔɔƷia siwo ku de lɔnyinyi nɔ la fe nyawo de ngo.

DziɔɔɔƷu fe Alɔdodo Dukɔmeviwo: Esia nye alɔdodo si DziɔɔɔƷu naa dukɔmeviwo to tsife kple latrikife me kaka na wo me.

Femekaka: Esia nye ga home aɔe si DziɔɔɔƷu nana dukɔmeviwo tso kaa fe me na wo be wofe kuxiwo dzi naɔe kpɔto le ganyawo me.

Dkulɔle de nu nɔ: Esia nye nkukulɔle de nu nɔ tsitotsito.

Numekɔkɔ: Esia nye DziɔɔɔƷu fe nutsotsonana dukɔmeviwo tso efe dɔwɔwɔ nɔ de yeyiƷi nyuito dzi be DziɔɔɔƷu fe dɔwɔwɔwo me nako na dukɔmeviwo.

Nufianuwo kple Nusrɔnuwo: Esiawo nye nu siwo me agbe le kple nu siwo me agbe mele o, amegbeto kple nu siwo menye amegbeto o la siwo nɔ do nufialawo wɔna le nufiafia me hena takpɔkpɔ na nufiafia fe taɔɔɔɔɔɔɔɔ kple emetsonuwo.

Adzɔnuwo nɔ do wɔwɔ kple dɔwɔwɔwo: Ga home si DziɔɔɔƷu xena de efe dɔwɔnawo kple dɔwɔwɔwo ta le dukɔa kpɔkpɔ fe nyawo me.

Adzɔga(VAT): Adzɔga si wotsɔna kpɔna de adzɔnuwo alo do aɔe wɔwɔ nɔti le ewɔƷi.

